


UDC: 297.; 390.

LBC: 86.3; 66.74

MJ № 243

 10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.134-151

The Status of Muslim Women in the Asr al-Saadet (Age of Prosperit)

Aisha Jumshudova*

Gadir Safarov**

Abstract. In fact, it can be easily said that during the Prophet's time and in the early periods after him, women were visibly active in the fields of science, commerce, and politics. Because at the time of the revelation of the Qur'an, not only men but also women were making great efforts to learn and teach the Prophet's message as in many other fields. In the first period, many female Companions, especially Prophet 'A'isha and other Ummah-i Believers, made serious efforts to learn the hadiths and pass them on to future generations. The woman, like the man, is Allah's caliph on earth. There is no difference between men and women in terms of honor, dignity and value in the sight of Allah. Both have separate rights and duties. During the Jahiliyyah period, girls were buried alive after birth, but the birth of Islam and the Age of Bliss (the Age of the Prophet) marked the beginning of a happy era for women. Muslim women companions actively participated in education, religious discussions, trade and warfare. In conclusion, Islam aimed to liberate women from the violence of the age of ignorance. It emphasized women's freedom of property, work, learning knowledge and family happiness.

Keywords: Women of Jahiliyyah, Muslim Women Companions, Age of Bliss, Brave Women, Ummat-i Mu'minin

* Master's student in Azerbaijan Institute of Theology; Baku, Azerbaijan (corresponding author)

E-mail: cumsudaise@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-1017-5275>

** Doctor of Philosophy in Philosophy,

Researcher of the Institute of Oriental Studies, Azerbaijan National Academy of Sciences; Baku, Azerbaijan

E-mail: qadirsafarov@ait.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-8976-1986>

To cite this article: Jumshudova, A., & Safarov, G. [2024]. The Status of Muslim Women in the Asr al-Saadet (Age of Prosperit). "Metafizika" journal, 7(4), pp.134-151.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.134-151>

Article history:


Received: 23.07.2024

Accepted: 28.10.2024

УДК: 297.; 390.

ББК: 86.3; 66.74

МЖ № 243

 10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.134-151

Положение мусульманских женщин в Аср ас-Саадет (Эпоху процветания)

Аиша Джумшудова*

Гадир Сафаров**

Абстракт. На самом деле, во время пророка Мухаммеда и в первые периоды после этого можно с легкостью сказать, что женщины проявляют значительную активность в научной, коммерческой и политической областях.и в первые периоды после этого можно с легкостью сказать, что женщины проявляют значительную активность в научной, коммерческой и политической областях.и в первые периоды после этого можно с легкостью сказать, что женщины проявляют значительную активность в научной, коммерческой и политической областях. Потому что в то время, когда был ниспослан Коран, не только мужчины, но и женщины, как и во многих областях, приложили огромные усилия, чтобы изучить и передать послание Пророка. В самый первый период многие спутницы во главе с Хазрат Аишей и другими верующими Уммы приложили серьезные усилия для изучения хадисов и передачи их будущим поколениям были показаны. Женщина, как и мужчина, является наместником Бога на земле. Нет никакой разницы между мужчинами и женщинами с точки зрения чести, достоинства и ценности в глазах Бога. Оба имеют отдельные права и обязанности. В то время как во времена Джахилии девочек хоронили заживо после рождения, зарождение Ислама и Эпоха Счастья (эпоха Пророка) были счастливым временем для женщин это было начало эпохи. Спутницы-мусульманки активно участвовали в тренировках, религиозных дискуссиях, торговле и сражениях. В результате религия ислама намеревалась спасти женщин от насилия эпохи невежества. Он придавал большое значение свободе собственности, труда, изучения науки и семейного счастья для женщин.

Ключевые слова: женщины периода Джахилии, спутницы- мусульманки, Эпоха счастья, смелые женщины, уммахатуль

* Магистрант Азербайджанского Института Теологии; Баку, Азербайджан (ответственный автор)

E-mail: cumsudaise@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-1017-5275>

** Доктор философии по философии,

Научный Сотрудник Института Востоковедения Национальной Академии Наук Азербайджана, Национальная Академия Наук Азербайджана (НАНА); Баку, Азербайджан

E-mail: qadirsafarov@ait.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-8976-1986>

Цитировать статью: Джумшудова, А., & Сафаров, Г. [2024]. Положение мусульманских женщин в Аср ас-Саадет (Эпоху процветания). Журнал «Metafizika», 7(4), с.134-151.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.134-151>

История статьи:

Статья поступила в редакцию: 23.07.2024


Отправлена на доработку: 16.08.2024

Принята для печати: 28.10.2024

UOT: 297.; 390.

KBT: 86.3; 66.74

MJ № 243

 10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.134-151

Əsri-Səadət Dövründə Müsəlman Qadının Statusu

Aişə Cümşüdova*

Qadir Səfərov**

Abstrakt. Əslində, Muhəmməd peyğəmbərin dövründə və ondan sonrakı ilk dövrlərdə qadınların həm elmi, həm ticarət, həm də siyasi sahədə nəzərəçarpan bir fəaliyyətdə olduqlarını rahatlıqla söyləmək olar. Çünki Qurənin nazil olduğı dövrdə təkəcə kişilər deyil, bir çox sahələrdə olduğı kimi qadınlar da Peyğəmbərin risalətini öyrənmək və öyrətmək üçün böyük səy göstərmişlər. Elə ilk dövrdə Həzrəti Aişə və digər Ümməhətül-möminin başda olmaqla bir çox qadın səhabə hədislərin öyrənilməsi və gələcək nəsilərə çatdırılması üçün ciddi səy göstərmişlər. Qadın da kişi kimi Allahın yer üzündə canişinidir. Allah qatında şərəf, ləyaqət və dəyər baxımından qadınla kişi arasında heç bir fərq yoxdur. Hər ikisinin ayrı hüquq və vəzifələri var. Cahiliyyə dövründə qız uşaqları doğulduqdan sonra diri-diri basdırılarkən, İslamın doğuşu və Əsri-səadət dövrü (Peyğəmbərin yaşadığı dövr) qadınlar üçün xoşbəxt bir dövrün başlanğıcı idi. Təlim-tədrisdə, dini söhbətlərdə, ticarət işlərində, döyüşlərdə müsəlman qadın səhabələr fəal iştirak edirdilər. Nəticədə İslam dini qadını cahiliyyət dövrünün zorakılığından xilas etməyi nəzərdə tuturdu. Qadının mülk azadlığına, işləməsinə, elm öyrənməsinə, ailə səadətinə önəm vermişdir.

Açar sözlər: Cahiliyyə dövründə qadın, müsəlman qadın səhabələr, Əsri-səadət dövrü, cəsur qadınlar, ümməhətül-möminin

* Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun “Dinlər Tarixi” ixtisası üzrə magistrantı; Bakı, Azərbaycan (məsul müəllif)

E-mail: cumsudaise@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-1017-5275>

** Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru,

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Şərqsünəşliq İnstitutunun tədqiqatçısı; Bakı, Azərbaycan

E-mail: qadirsafarov@ait.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-8976-1986>

Məqaləyə istinad: Cümşüdova, A., & Səfərov, Q. [2024] Əsri-Səadət Dövründə Müsəlman Qadının Statusu. “Metafizika” jurnalı, 7(4), səh.134-151.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.134-151>

Məqalənin tarixçəsi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 23.07.2024

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 16.08.2024

Çapa qəbul edilmişdir: 28.10.2024

1. Giriş

Cəmiyyəti təşkil edən ən mühüm element ailədir, ailəni təşkil edən əsas elementlərdən biri isə qadındır. İnsanlar kişi və qadın olmaqla iki növdən yaransalar da, tarix boyu qadınlar cəmiyyətdə layiq olduqları yeri tuta bilməyiblər.

Cahiliyyə cəmiyyətində iki cür həyat təzi var: “oturaq” və “köçəri”. İstər oturaq, istərsə də köçəri qadınların hüquqi statusu ərəb olmayan cəmiyyətlərdəki qadınların statusuna bənzəyir. Ümumiyyətlə, bu dövrü iki hissədə müzakirə etmək olar: azad qadınlar və cariyələr. Azad qadınları da iki qrupa bölmək olar: elit və bədəvi qadınlar. Elitlər nəcib ailələrdən olan şəhər qadınlarıdır. Bədəvilər çörəyini heyvandarlıqla təmin edən kənd qadınlarıdır.

Cahiliyyə dövründə qadınların hüquq və qanunlarına o qədər də hörmət edilmirdi. Çoxarvadlılığın həddi-hüdudu yox idi, imkanı olanlar istədikləri qədər qadınla evlənə bilərdilər. Talaqla bağlı da tənzimləyici prinsip yox idi. Bu dövrdə qadınların vərəsəlik hüququ yox idi. Qadının təməl hüquq və azadlıqlarından danışmaq mümkün deyildi. Ailə daxilində qızlara xor baxırdılar, hətta bəziləri utandıqları üçün öz qızlarını diri-diri basdırırdılar.

Qurani-kərim bəşər ailəsinin bir parçası olmaları baxımından qadın və kişini bərabər səviyyəli varlıqlar kimi qəbul edərək, insanların dinc və xoşbəxt bir həyat sürmələri üçün yaradıldığını bildirir.

İslam insan mərkəzli bir dindir. Məxluqların ən dəyərlisi olan insanlar arasında, istər kişi, istərsə də qadın, Allah qarşısında məsuliyyət və bəndəlik baxımından heç bir fərq yoxdur. Əslində Qurani-Kərimdə və Peyğəmbərin (s) hədislərində insanların bərabərliyinə dəlalət edən çoxlu hissələr var. Ayə və hədislərdən görürük ki, qadın və kişi aragsındakı bu bərabərliyə görə hər ikisinin zəhməti mükafatlandırılacaqdır. Allah (c.c.) bir ayədə buyurur: *“Rəbbi də onların dualarını qəbul edərək cavab verdi: “İstər kişi, istərsə də qadın olsun, Mən heç birinizin əməlini puça çıxarmaram. Siz (hamınız) bir-birinizdənsiniz (dində kişi, qadın eynidir).”* [Ali-İmran, 195].

İslam dünyasında qadınların hər şeydən əvvəl insan olduqlarını və bütün əsas hüquqlara, xüsusən də yaşamaq hüququna malik olduqlarını Peyğəmbərin özü bəyan etmişdir. Peyğəmbər (s.ə.s) hədislərində qadınların döyülməməsi lazım olduğunu bildirmişdi. Peyğəmbər həyatı boyu heç bir qadına əl qaldırmamışdır.

İslam dini qadının cəmiyyətdəki rolunu ilk gündən önə çıxarmış, qısa müddət ərzində ona dünya tarixində o günə qədər rast gəlinməyən hüquqları bəxş etmişdir. Qız uşaqları ilə oğlan uşaqları arasında hər hansı bir ayrımın olunmayacağını bildiren Quran [ən-Nəhl, 59], onlara xor baxmağı qadağan etmişdir [Ənam, 151; İsrə, 31]. Digər dinlərdə rolu kişiye bağlı olan və dəyəri

də bu meyara görə verilən qadını Quran kişi ilə eyni səviyyədə tutaraq onların bir-birlərini tamamladıqlarını elan etmişdir [əl-Əraf, 189].

İslam qadını dini məsuliyyət baxımından kişi ilə bir tutmuş, dini mükəlləfiyyət, cəza və mükafat cəhətdən kişi ilə eyni dərəcəyə çıxarmışdır [Ali-İmran, 195; ən-Nəhl, 97]. Əhzab surəsində eyni vəsfləri daşıyan kişi və qadınlar üçün axirətdə məğfirət və böyük bir mükafat hazırlandığı bildirilmişdir.

“Həqiqətən, Allah məhz müsəlman kişilər və qadınlar, mömin kişilər və qadınlar, (Allaha) müti kişilər və qadınlar, doğru danışan kişilər və qadınlar, səbrli kişilər və qadınlar, təvazökar (yalnız Allah qarşısında kiçilən) kişilər və qadınlar, sədəqə verən, oruc tutan kişilər və qadınlar, ayıb (övrət) yerlərini (zinadan) qoruyub saxlayan kişilər və qadınlar və Allahu çox zikr edən kişilər və qadınlar üçün (axirətdə) məğfirət (bağışlanma) və böyük bir mükafat (Cənnət) hazırlamışdır!” [Əhzab, 35]

İslam qadının mənəvi cəhətdən kişidən geri qalmadığını vurğulamış, hətta qadının təqvası ilə kişidən də üstün ola biləcəyini dilə gətirmişdir:

“Ey insanlar! Biz sizi bir kişi və bir qadından (Adəm və Həvvadan) yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız (kimliyinizi biləsiniz) deyər, sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq. Allah yanında ən hörmətli olanınız Allahdan ən çox qorxanınızdır (pis əməllərdən ən çox çəkinəninizdir). Həqiqətən, Allah (hər şeyi) biləndir, (hər şeydən) xəbərdardır”. [Hucurat, 13]

Cəmiyyətə və tədrisə daxil edilən qadın iqtisadi baxımdan da bir çox hüquqlar əldə etmişdir. Miras hüququndan bəhs edən ayələrdə qadının hüquqları açıq şəkildə ortaya qoyulmuşdur:

“Ata, ana və qohumların (vəfat etdikdə) qoyub getdikləri maldan kişilərə və qadınlara pay düşür. Həmin malın azından da, çoxundan da (bunlara veriləcək) hissə müəyyən edilmişdir”. [ən-Nisa, 7]

2. Təlim və təhsildə qadının əhəmiyyəti

İslama görə, insanın yaradılışı və mahiyyəti qismən fərqli olsa da, məsuliyyət baxımından qadın və kişi arasında heç bir fərq yoxdur. Lakin qadınların ailəni təşkil edən ünsürlərdən biri olması və xüsusilə uşaq tərbiyəsində mühüm rol oynaması qadınların təhsil və tərbiyəsini son dərəcə vacib edir. Bu məsələni vacib hesab edən Peyğəmbər tək-cə kişiləri deyil, qadınları da elm öyrənməyə təşviq etmiş, elm öyrənməyin hər bir müsəlman kişi və qadın üçün zəruri olduğunu vurğulamışdır.

Rahatlıqla demək olar ki, Muhəmməd peyğəmbərin dövründə və ondan sonrakı ilk dövrlərdə qadınların istər elmi, istər ticarət, istərsə də siyasi sahədə nəzərəçarpan fəallığı olmuşdur. Çünki Quranın nazil olduğu dövrdə tək-cə kişilər deyil, qadınlar da bir çox sahələrdə olduğu kimi, Peyğəmbərin risalətini öyrənmək və öyrətmək üçün böyük səy göstərmişlər.

2.1. Qadınların dini söhbətə qoşulması

Peyğəmbər Quran və Sünnəni öyrənmək və öyrətmək üçün qadınları Məscidül-Nəbəvidə keçirilən dini söhbətlərdə iştirak etməyə təşviq etmişdir [Buxari, 1982, İdeyn:15]. Vəhy və digər dini təlimləri öyrənməkdə kişilərin daha şanslı olduğunu düşünən qadınlar da var idi. Çünki kişilər ön, qadınlar arxa hissədə toplaşdılar. Bir qadın Peyğəmbərin yanına gəlib dedi: *"Ey Allahın Rəsulu! Artıq sənənin dediklərini öyrənmək üçün kişilərdən növbə bizə çatmır"*. *"Əgər siz şəxsən bizim üçün bir gün təyin etsəniz və o gün gəlib Allahın sizə öyrətdiyini bizə öyrətsəniz"* dedikdə, Peyğəmbərimiz onun xahişini qəbul etdi və müəyyən bir vaxt və yerdə toplaşmalarını istədi. Bunun üzərinə qadınlar bir araya gəldi və Peyğəmbər onlara Allahın ona nazil etdiyini öyrətdi. Peyğəmbər öz əmr və tövsiyələri ilə evini bir növ məktəbə çevirmişdir. Mütəmadi olaraq evlərinə gələn qadınlar öyrəndikləri hər şeyi, xüsusən də oxumağı və yazmağı başqalarına ötürməklə elmi ənənənin formalaşmasına zəmin yaradırdılar [Ateş, 2021, s.29].

2.2. Qadın səhabələr

Səhabələr, İslam tarixində Peyğəmbərin əbədi dünyaya hicrət edənə qədər yanında olan, onun təbliğatını, sözlərini, nəsihətlərini eşidən, əməllərini görənlər, onun əmr və tövsiyələrini dinləyən, ona əməl edən kişilər və qadınlardır. Peyğəmbərdən eşitdikləri, öyrəndikləri və yazdıqları hədisləri sonrakı nəsillərə çatdırmışdılar. Hədislərin bu günə qədər sağlam, səhih gəlməsini təmin etmişdilər.

İlk dövr elmi fəaliyyətlərdə müsəlman qadınların daha çox hədis sahəsində ön planda olduğu bildirilir. Hədis mənbələrində ümumilikdə 1000-ə yaxın qadın səhabənin Muhəmməd peyğəmbərdən hədisi nəql olunur. Bunlar arasında 222-si etibarlı ravi mövqeyindədir [Əzizova, 2024, s.19]. Bütün qadın səhabələrdən bəhs etmək məqalənin tədqiqat sərhədlərini aşacağı üçün burada sadəcə bir neçə qadın səhabə haqqında təfəsilatlı məlumat veriləcəkdir.

2.2.1. Həzrəti Aişə

Həzrəti Aişə peyğəmbərdən soruşur: *"Ya Rəsulallah, sənənin cənnətdə xanımların kim olacaq?"* deyərək soruşduqda Peyğəmbər (s) gülümsəyərək belə cavab verərdi: *"Sən də onlardansan, ey Aişə"* [Eker, 2016, s.148].

Atası əbu Bəkr ibn əbu Qühafə əs-Siddiq ləqəbi ilə tanındığından ona Aişə əs-Siddiqə (əS-Sadiqə) binti-Siddiq deyirdilər. 614-cü ildə Məkkədə anadan olmuşdur. Onun daha əvvəl doğulduğunu və buna görə də Peyğəmbərlə evlənmərkən on dörd-on səkkiz yaş arasında olduğunu iddia edən bəzi müasir tədqiqatçılara əsaslanan rəvayətlər etibarlı deyil. İbn İshaq, Həzrəti Əbu Bəkrin dövəti ilə müsəlman olanları sadalayarkən, Həzrəti Aişənin də adını çəkir və onun o vaxt azyaşlı olduğunu qeyd edir. Onun uşaqlığı haqqında çox məlumat yoxdur. Onun Peyğəmbərlə nikahı hicrətdən əvvəl Məkkədə

bağlanmışdı. Atası daha əvvəl Peyğəmbərlə birlikdə hicrət etdiyi üçün anası, böyük qardaşı Abdullah, bacısı Əsma, Peyğəmbərin xanımı Sevdə və qızları Fatimə və Ümmü Gülsümlə birlikdə (622-ci il) Mədinəyə hicrət etmişdi.

Peyğəmbər dövründə Həzrəti Aişə və digər Ümməhətül-müminin başda olmaqla bir çox qadın səhabələr hədislərin öyrənilməsi və gələcək nəsillərə çatdırılması üçün ciddi səy göstərmişlər.

Həzrəti Aişə fasiləsiz davam etdirdiyi elmi fəaliyyətləri ilə elmə həvəsi olan qadınlara da örnək olmuş və onların bir çoxuna dərs verərək bu sahədə yetişmələrinə kömək etmişdir.

Əbu Bəkrin (r.a.) qızı, Peyğəmbərin (s.ə.s) həyat yoldaşı və möminlərin anası Həzrəti Aişə öndə gələn fəqih qadınlardandır. Həzrəti Aişə müctəhid fəqihdir. Səhabələrin böyükləri ondan bir çox məsələlər haqqında soruşurdular.

Həzrəti Aişə hüquq sahəsində yüksək biliyə malik idi və onun hüquq elmindən bəhrələnmək üçün sonrakı dövrlərdə, hətta arif kişi fəqihlərin də daima müraciət etdiyi fəqihlərdən idi [Fayda, 1989, s.773].

Məlum olduğu kimi, Əbu Hureyrədən sonra ən çox hədis rəvayət edən səhabə Həzrəti Aişədir (2210 hədis). Həzrəti Aişə çoxlu tələbələr yetişdirmişdir. Məsələn, Urvə ibn Zübeyr, Abdullah ibn Zübeyr, Qasim ibn Muhəmməd, Əbu Sələmə ibn Əbdürrəhman kimi bir çox səhabə Həzrəti Aişənin mədrəsəsini (məktəbi) bitirmişdir. Həmçinin, İslam elmlərinin təşəkkülündə mühüm rol oynayan İbn Şihab əz-Zühriyin (v.741) müəllimi Əmrə bint Əbdürrəhman və İslam hüququ sahəsində Ümmüd-Dərda adı ilə məşhurlaşan Hüceymə bint Hüey-əl Vəssabiyyə (v.700) də Aişənin tələbələrindən olmuşdur [Əzizova, 2024, s.19].

O, Peyğəmbərdən sonra qırx yeddi il daha yaşadı və 678-ci il Ramazan ayında çərşənbə gecəsi vitr namazını qıldıqdan sonra altmış beş (yaxud altmış altı) yaşında Mədinədə vəfat etmiş və Bakı qəbiristanlığına dəfn edilmişdi [Fayda, 1989, s.202].

2.2.2.Həzrəti Fatimə (s)

Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: *“Bir mələk yanıma gəldi və mənə müjdə verdi ki, Fatimə cənnət xanıdır”*. Cənnətdə ən fəzilətli qadınları sadaladığı başqa bir hədisdə əvvəlcə Xədicənin və Fatimənin, sonra isə Asiyə və Məryəmin adını çəkir [Eker, 2016, s.148].

Həzrəti Fatimə Məkkədə, bisətdən təxminən bir il əvvəl (miladi 609) və İbn Səd və bəzi tarixçilərə görə, Qureyşin Kəbəni yenidən qurması zamanı (miladi 605) anadan olmuşdur. Onun bacıları Zeynəb və Ruqiyyədən kiçik, Ümmü Gülsümdən böyük olduğu deyilsə də, onun Peyğəmbərin kiçik qızı olması fikri daha doğru hesab edilir.

Onun ləqəbi “atasının anası, anam” mənasını verən “Ümmü Əbiha” idi. Onun bu adı almasına səbəb Fatiməni ana sevgisi ilə sevən Rəsulullahın ona bu cür xitab etməsi olmalıdır. Onun ləqəbi “ağ və nurlu üzlü qadın” mənasını verən Zəhra olsa da, “iffətli və namuslu qadın” mənasını verən Bətül ləqəbi ilə tanındığı da görünür. Həzrəti Fatimə və Həzrəti Əlinin nikahı Rəsulullah ilə Həzrəti Aişənin nikahından dörd-beş aydan sonra 624-cü il Zilqədə və ya Zilhiccə ayında olmuşdur [Kandemir, 1995, s.219].

Həzrət Fatimədən on səkkiz hədis rəvayət edilmişdir ki, bunların hamısı Kütübi Sittədə, ikisi isə həm “Səhihi Buxari”də, həm də “Səhihi Müslim”dədir. Həzrət Əli, Həzrət Həsən və Hüseyin, Həzrət Aişə, Ümmü Sələmə, Əbu Rafinin həyat yoldaşı Səlmə, Ənəs ibn Malik və başqaları ondan rəvayət etmişlər.

Həzrət Fatimə Rəsulullahın (s.ə.s) vəfatından altı ay sonra, Ramazan ayının üçüncü çərşənbə axşamı, günəşin batması ilə yatsı arasında vəfat etdi. Öləndə onun iyirmi dörd yaşı vardı.

2.2.3.Həzrəti Ümmü Sələmə

Əbu Üməyyə Süheyl ibn Muğirənin qızı Ümmü Sələmənin adı Hinddir. Amma o, Ümmü Sələmə ləqəbi ilə məşhurlaşdı. Qureyş qəbiləsinin Bəni-Məhzum qoluna mənsubdur. Ümmü Sələmə əvvəlcə əmisinin oğlu, Peyğəmbərin süd qardaşı və bibisi Bərra binti Əbdülmüttəlibin oğlu Əbu Sələmə əl-Məhzumi ilə evləndi. Onun əri on birinci, o isə İslamı qəbul edən on ikinci şəxs idi. Ümmü Sələmə Həbəşistana ilk hicrət edənlərdən idi.

Ümmü Sələmənin birinci əri Əbu Sələmə Uhud döyüşündə aldığı yaranın təkrarlanmasından sonra xəstələnir. Əbu Sələmə vəfat etdikdən sonra Allah Rəsulu Ümmü Sələməyə evlilik təklifi edir. Ümmü Sələmə evlilik təklifini qəbul edir və dörd ildən sonra Şəvval ayında Ümməhətü'l-mü'miniyə qatıldı. O, Muhəmməd peyğəmbərlə birlikdə Xeybər və Taif səfərlərində iştirak etmişdir.

Muhəmməd peyğəmbərin zövcələri arasında Həzrəti Aişədən sonra ən çox hədis rəvayət edən Ümmü Sələmə olmuşdur. O, Həzrəti Peyğəmbərdən başqa birinci əri Əbu Sələmə, Cəfər ibn Əbu Talib və Həzrəti Fatimədən 378 hədis rəvayət etmiş və bu səbəbdən də o, “əshabu'l-min” (200-1000 arasında hədis rəvayət etmiş on səhabə) sayılır [Kandemir, 2012, s.329]. Onun rəvayətlərindən on üçü “Səhihi Buxari” və “Səhihi Müslim”də, üçü təkə “Səhihi Buxari”də, üçü isə yalnız “Səhihi Müslim”dədir.

Ümmü Sələmə şəriətin hökmlərini və məqsədlərini yaxşı bilən fəqih səhabələrdəndir. Çünki Ümmü Sələmə Həzrəti Peyğəmbərin (s.ə.s) məktəbini bitirmiş, ondan həm birbaşa, həm də dolayısı ilə hədislər nəql etmişdir.

Peyğəmbərin dövründə baş verən bir çox hadisələrin də şahidi olmuşdur. Buna görə də çoxlu hədislər nəql etmiş, fiqhın incəliklərini öyrənmiş, dini

məsələlərdə fətvalar vermişdir. Ümmü Sələmənin elmi biliklərinə bələd olan səhabələr və ardıcılar ona həll edilməli olan bir çox dini məsələlər baxımından məsləhətlər almışdılar.

Rəvayətlərə görə, Ümmü Sələmə bəzi ayələrin nazil olmasına səbəb olmuşdur. Bir gün o, Peyğəmbərdən soruşur: “Kişilər cihadda iştirak edirlər, qadınlar isə iştirak etmirlər, mirasda qadınlar mirasın yarısını alırlar”. Bunun üzərinə aşağıdakı ayə nazil olur: “*Allahın (maddi, yaxud mənəvi cəhətdən) birinizi digərindən üstün tutduğu (birinizə digərinizdən artıq verdiyi) şeyi (özüniüzə) arzulamayın. Kişilərin öz qazandıqlarından öz payı, qadınların da öz qazandıqlarından öz payı vardır. (Dilədiyiniz şeyi) Allahın lütfündən (mərhəmətindən) istəyin! Şübhəsiz ki, Allah hər şeyi (olduğu kimi) biləndir*” [ən-Nisa, 32].

Muhamməd peyğəmbərin vəfat edən sonuncu həyat yoldaşı Ümmü Sələmə idi. 62 (681)-ci ildə Mədinədə vəfat etmiş və Baki qəbiristanlığında dəfn edilmişdir.

2.2.4.Şəfa binti Abdullah

Qureyşin Ədioğulları qolundan olan və Məkkədə anadan olan Şəfa binti Abdullah Həzrəti Ömərlə qohumdur. Əsl adı Leyla olduğu halda, xəstələrin müalicəsini bilməsi və bu sahədə göstərdiyi xidmətlərə görə Şifa adı ilə tanınıb. Cahiliyyə dövründə xeyirxahlığı və gözəl əxlaqı ilə seçilən Şifa İslamın ilk illərində müsəlman olmuşdu [Uraler, 2010, s.138].

Məkkə dövründə əvvəlcə əbu Hasmə ibn Huzeyfə, sonra isə qardaşı Mərzuq ilə evləndi. Əbu Hasmə ilə evliliyindən Süleyman, Mərzuq ilə evliliyindən əbu Hakim adlı bir oğul dünyaya gəldi. Onun bir qızı da var idi.

Oxuyub yazmağı bilən nadir qadınlardan biri olduğu üçün xüsusilə qadınlar üçün maarifləndirici fəaliyyətlər həyata keçirmişdir. Muhamməd peyğəmbərin həyat yoldaşı Həfsəyə də oxumağı və yazmağı öyrədirdi. Şəfa binti Abdullah Cahiliyyə dövründə “nəmlə” deyilən dəri xəstəliyini ruqyə (dua oxumaq) yolu ilə müalicə edirdi.

Bildirilir ki, Şəfa binti Abdullah Həzrəti Ömər (rəvayətə görə Peyğəmbər) tərəfindən Mədinə bazarında qadınların qatıldığı tacirlərə nəzarət etmək üçün təyin edilmişdir. Mənbələrdə Şəfa binti Abdullahdan Həfsəyə yazmaq və oxumaq öyrətmək üçün vəzifələndirildiyi, ən fəzilətli əməllər, həccin fəziləti, camaat namazının əhəmiyyəti və qadınların camaat namazında iştirakı kimi mövzularda on iki rəvayət vardır. Ağıllı, bilikli, tərbiyəli və bacarıqlı bir xanım olan Şəfa, Həzrəti Ömər xilafəti dövründə Mədinədə vəfat etmişdir.

2.3.Ticarət və bazar işləri ilə vəzifələndirilən qadın səhabələr

2.3.1.Həzrəti Xədicə

Bir dəfə Cəbrayıl Peyğəmbərin hüzuruna gəlib, Xədicəyə həm Uca Allahın, həm də onun salam göndərməsini və ona mirvaridən inşa edilmiş bir malikanənin veriləcəyini müjdələməsini demişdir [İbn Hişam, 2006, I/319].

Həzrəti Xədicə miladi 556-cı ildə Məkkədə doğulduğu anlaşılır. Onun soyu babası Qusay vasitəsilə Məhəmməd peyğəmbərin nəslilə birləşir [Kandemir, 1997, s.465]. Məlumdur ki, Xədicənin üstün iffətinə görə İslamdan əvvəl “Tahirə” ləqəbi ilə tanınırdı. “Kübra” sifəti Məhəmməd peyğəmbərin böyük həyat yoldaşı olduğu üçün sonrakı dövrlərdən də istifadə edilmişdir. Peyğəmbərlə evlənmədən əvvəl iki evliliyi olan Xədicə ilk nikahı əbu Xalə Hind ibn Zürrə ət-Təmimi ilə olmuşdur. Daha sonra Atik ibn Abid əl Məhzumi ilə evlənməmiş və ümumi bu iki evliliyindən iki qızı və bir oğlu olmuşdu.

O, tanışlarının məsləhəti ilə öz mühitində yüksək əxlaqlı və etibarlı bir gənc kimi tanınan Həzrəti Muhəmməd ilə ortaqlıq müqaviləsi bağlayır və köləsi Meysərəni onun qulluğuna verərək Şama (Suriya) getməsini xahiş edir. Qayıdanda müvəffəqiyyətli tacir və dürüst bir insan kimi gördüyü Həzrəti Muhəmmədə evlənmək təklifi etdi və o, qəbul etdi.

Həzrət Xədicə təhlükəsiz hesab etdiyi adamlarla müdaraba yolu ilə ticarət şərikliyi qurardı. O, malını idarə etmək üçün insanlarla müqavilə bağlayır, müxtəlif yerlərə ticarət karvanları göndərirdi. Bu onu göstərir ki, Həzrət Xədicənin bugünkü mənada beynəlxalq ticarət təcrübəsi var idi. Əslində, zaman keçdikcə onun ticarət karvanları demək olar ki, bütün Qureyş karvanları qədər genişləndi.

Həzrət Xədicə ağıllı, ziyalı, qadınların ən fəzilətli və cənnət əhlinin biri idi və Peyğəmbərin (s) ən sevimli xanımı idi [Kazıcı, 2003, s.87].

Təxminən iyirmi beş il davam edən xoşbəxt evlilik həyatından sonra Həzrət Xədicə hicrətdən təxminən üç il əvvəl Ramazan ayının 10-da (19 aprel 620) vəfat etmiş və Hacun qəbiristanlığında dəfn edilmişdi.

2.3.2.Səmra binti Nuheyk əl-Əsədiyyə

Mənbələrdə səhabələr arasında uzunömürlü (muammerun) qadınların arasında adı çəkilir. Mümkündür ki, Səmra binti Nuheyk Bədr döyüşündən dərhal sonra mənsub olduğu Bəni-Əsəddən İslamı qəbul edən ilk dəstələrdəndir [Yılmaz, 2009, s.499].

Peyğəmbərin özü tərəfindən Mədinədə bazar işlərinə baxmaq üçün bir növ müfəttiş və ya nəzarətçi təyin edilmişdi. Necə ki, Səmra binti Nuheyk əl-Əsədiyyə bazarları gəzər, yaxşılığı əmr edər, pislikdən çəkindirərdi [Eker, 2016, s.156]. Rəsulullahın Səmra binti Nuheykə belə bir vəzifə verməsi onun müfəttiş üçün lazım olan xüsusiyyətlərə malik olduğunu və bu iş üçün kifayət qədər biliyə malik olduğunu göstərir.

İslamdan sonra qadınların ictimai statusunun dəyişməsinə diqqət çəkən tədqiqatçılar, əvvəllər Ərəbistan yarımadasında qadınlar arasında belə bir təyinatın bilinmədiyi üçün Səmrə binti Nuheykə Peyğəmbər tərəfindən müfəttişlik vəzifəsi verildiyinə diqqət çəkirlər. Qadınların ictimai həyatda daha aktiv rol ala biləcəyi mesajını verən tənzimləmə nümunələri arasındadır. Bu səbəbdən çağdaş İslam araşdırmalarında Səmrə binti Nuheykə adına tez-tez rast gəlinir.

2.4. Döyüşdə qadın

Cihad etmək istəyən Həzrət Aişə, döyüşmək istəyən Ümmü Haram, döyüşmək əvəzinə xəstələri müalicə edə biləcəyini söyləyən Ümmü Kəbşə, yaralılara baxıb müalicə edə biləcəyini söyləyən Ümmü Varəqa və Üzra qəbiləsindən bir qrup qadın Bədr döyüşündə hər cür köməklik göstərmək üçün könüllü olaraq Peyğəmbərlə birlikdə döyüşə qatılmışdılar. Ancaq müsəlmanlar üçün son dərəcə əhəmiyyətli olan bu ilk müharibədə “Peyğəmbər qadınlarımı döyüşür?” kimi yayılacaq şayiədən narahat olduğu üçün bütün könüllü qadınları geri çevirmişdi.

Məlumdur ki, Uhud döyüşündə müsəlman ordusunda Peyğəmbərlə birlikdə on dörd qadın iştirak etmişdir. Bu qadınlar həm müharibədən əvvəl, həm də döyüş meydanında orduya kömək etmiş, müharibədə qalib gəlmək üçün əllərindən gələni etmişlər [Aktaş, 2021, s.42].

Cahiliyyə dövrünün əksinə Həzrəti Peyğəmbər dövründə döyüşə hazırlıq işlərində qadınların bir çox vəzifələri var idi. Yemək bişirməkdən sənətkarlığa, əl işlərinə, ticarətə, təhsilə, hər sahədə vəzifəsi olan qadınlar döyüş hazırlıq işlərində də qılınclarının tikilməsində, heyvanların baxılmasında kişilərlə yanaşı aktiv fəaliyyət göstərmişlər.

Döyüşlər zamanı qadınların ən çox aktiv olduqları sahələrdən biri də səhiyyə xidmətləri idi. Həzrəti Aişə də Peyğəmbərlə birlikdə Uhudda iştirak etmiş və döyüş meydanında igid tibb bacısı kimi xidmət etmişdir. Məlumdur ki, Aişə döyüşdə iştirak edən və xalq təbabəti ilə bağlı müxtəlif biliklərə malik olan qadınlar arasında ən gənci idi. Həzrəti Aişə təbabətlə bağlı elməni Peyğəmbərdən öyrənmiş, özünü təkmilləşdirmiş və bir çox mövzularda elm əldə etmişdir.

Həzrəti Fatimə Uhud döyüşü zamanı on qadınla qazilərə yemək və su aparır, həmçinin yaralıları müalicə edirdi. Bu döyüşdə Peyğəmbərin diş qırıldıqdan sonra üzündəki qanı təmizləməyə çalışmış qanın səngimədiyini görüb, həsir parçasını yandıraraq külünü Allah Rəsulunun üzünə basaraq axan qanı dayandıra bilmişdi.

O, müşriklərin zülm və işgəncələri, çətinlik və yoxsulluq qarşısında müsəlman kimliyindən heç vaxt çıxmamış, hər cür əzab və sıxıntıya dözmüşdür. Məsciddə səcdədə olan Rəsulullahın kürəyinə dəvə bağırısaqları

atılarda Fatimə müşriklərin təzyiq və hədələrinə baxmayaraq atasının köməyinə qaçmış və həmin bağırsaqları balaca əlləri ilə Rəsulullahın kürəyindən təmizləmişdi.

2.4.1.Ümmü Əymən

Peyğəmbər Ümmü Əyməni cənnətlə müjdələmişdir. Necə ki, Məhəmməd peyğəmbər belə buyurmuşdur: “Kim behişt əhlindən biri ilə evlənmək istəyirsə, Ümmü Əymənlə evlənsin” [Efendioğlu, 2011, s.190-191].

O, ilk oğlu Əyməndən sonra Ümmü Əymən, bəzən də Ümmüz-Zəbə və ya Ümmü Üsamə kimi tanınır. Həbəş əsilli olduğu və Peyğəmbərin babası Əbdülmüttəlibin köləsi olduğu halda, atası Abdullaha və ya anası Əminəyə, onlardan da özünə miras qalmışdır.

Ümmü Əymənin anadan olduğu gündən Muhəmməd peyğəmbərin dayəsi olmuş, onu əmizdirmiş, anası ilə Mədinəyə əmilərini ziyarətə gedərək geri qayıdanda, Əminə Əbvada vəfat edəndə də onun yanında olmuş və Məkkəyə gətirənə və böyüyənə qədər dayəsi olaraq davam etmişdir. Muhəmməd peyğəmbər Xədicə ilə evləndə Ümmü Əyməni azad etdi. O, həmçinin Ubeyd ibn Zeyd əl-Xəzrəclə evlənməmiş və bu evlilikdən Əymən dünyaya gəlmişdir.

Ümmü Əymən Allah Rəsulu ilə birlikdə Uhud döyüşündə iştirak etmiş, oradakı əsgərlərə su paylamış, yaralıları müalicə etmiş, məğlub olduqları zaman əsgərləri döyüşə təşviq etmişdir. Bir qrup qadınla Xeybər qəzvsində iştirak etdiyi üçün ona qənimətdən bir pay verilmişdi. O, oğulları Əymən və Üsamə ilə də Huneyn qəzvsinə qatılmışdı.

İbnus-Səkən, Ümmü Əymənin Məhəmməd peyğəmbərin vəfatından beş ay sonra (h. 11/m. 632), İbn Məndə Həzrəti Ömər in vəfatından iyirmi gün sonra (h. 23/m. 644), Vaqidi isə Həzrəti Osmanın xilafətinin ilk günlərində (h. 24/m. 645) vəfat etdiyini və Bəqi qəbiristanlığında dəfn edildiyini bildirmişdir [Erul, 2012, s.317].

2.4.2.Ümmü Süleym Rümeyyə

Allah Rəsulu səfərlərinin birində Ümmü Süleymə belə müjdə verdi: “Bir gün cənnətə çatanda yanımda bir xışılı eşitdim. Baxanda gördüm ki, səsi çıxaran şəxs Ümmü Süleym Rümeyyədir” [Emre, 2013, s.252].

Adının Rümeyyə, Rümeyyə, Rümeylə, Səhlə və Ünəyfə olduğu da qeyd edilir. Onun nəslə Xəzrəc tayfasının bir qolu olan Nəccar oğullarına əsaslanır. Peyğəmbərin bibisi idi. O, böyük səhabə Haram ibn Milhan və Kiprin fəthi zamanı şəhid olan Ümmü Haramın bacısı idi. O, Malik ibn Nədr ilə evlənməmişdi. Bu evlilikdən böyük səhabə Ənəs ibn Malik dünyaya gəlmişdi. Peyğəmbər hələ Məkkədə ikən Ümmü Süleymin ənsardan olan ilk müsəlmanlarla birlikdə İslamı qəbul etməsinə və oğlu Ənəsə Kəlimə

tövhidini öyrətməsinə çox qəzəblənən Ümmü Süleymin əri Malik ibn Nədr Mədinəni tərk edərək Suriyaya getmişdi.

Əbu Təlhə əl-Ənsari dul qalmış Ümmü Süleymə evlənmək təklifi etmiş və Ümmü Süleymin, sadəcə İslamı qəbul etmək şərti ilə, onunla evləncəyini bildirmişdir. Bunun üzərinə Əbu Təlhə müsəlman olmuş və Ümmü Süleymin ilə evlənməmiş və bu evlilikdən Əbu Ümeyr və Abdullah adlı övladları dünyaya gəlmişdi.

Ümmü Süleymin cəsur qadın idi. O, Uhud döyüşündə yaralıları müalicə etmiş, su paylamış, Xeybər döyüşündə iştirak etmişdir. Ümmü Süleymin Huneyn döyüşündə iştirak etdiyi zaman hamilə olduğu, ancaq özü ilə götürdüyü xəncərlə döyüşlərdə iştirak etmək istədiyi, lakin Peyğəmbərin buna mane olduğu və Ümmü Süleymin yalnız tibb bacısı xidmətinə təyin etdiyi bildirilir [Öztürk, 1990, s.216].

Ümmü Süleymin digər xanımların Rəsulullahdan soruşmağa cəsarət etmədiyi bəzi məsələləri soruşar və öyrənərdi. O, Muhəmməd peyğəmbərdən on dörd hədis nəql etmişdir ki, onlardan birini həm Buxari, həm də Müslim, birini yalnız Buxari, ikisini isə tək-cə Müslim qeyd etmişdir. Onun rəvayətlərinə Sünəni İbn Məcədən başqa Kütüb-i Sittədə rast gəlinmişdir [Kandemir, 2012, s.331].

2.4.3. Ümmü Ümarə

Xəzrəc qəbiləsinin Bəni Nəccar qoluna mənsubdur. Uhud döyüşündə qadınlar da kişilər kimi döyüş meydanına çıxıb əllərində qılınc, oxlarla düşmən ordusu ilə vuruşur, yaralansalar da döyüşməkdən çəkinmirdilər. Bu müsəlman qadınlardan Ümmü Ümarə ikinci Əqəbə beyətində iştirak edən və Uhud, Xeybər və Huneyn döyüşlərində iştirak edən iki ənsar qadından biri idi [Aktaş, 2021, s.44]. O, nizə toxunması və ya qılınc zərbəsi ilə on iki yerindən yaralanmışdı. Mömin və cəsur insanlardan olan Ümmü Ümarə Peyğəmbərin tərifini və təqdirini qazanmış və Peyğəmbər onun haqqında belə buyurmuşdu: *“Uhud günü sağma və sola çevrildiyim zaman yalnız Ümmü Ümarənin döyüşdüyünü görürdüm”* [Köksal, 1999, s.46].

Ümmü Ümarə, müsəlmanlar Huneyndə basqın edilərək dağılarkən, o, müharibəni davam etdirərək onları yenidən toplamaq üçün səy göstərdi və bir neçə müşriki öldürdü. Peyğəmbərin məktubunu Müseylimətül-Kəzzaba aparan və bu arada işgəncə ilə öldürülən oğlu Həbibin intiqamını alacağına and içdi. Bu məqsədlə Yəməmə döyüşündə qəhrəmancasına vuruşmuş, dağılmış müsəlmanları yenidən bir yerə toplamaq istəyərkən on bir yerdən yaralanmasına və bir əlinin kəsilməsinə baxmayaraq Müseyliməni axtarmağa davam etmişdir. Bağında gizlənən Müseylimə, oğlu Abdullah və Vəhşi ibn Harb tərəfindən öldürüldükdən sonra Allaha şükür etmişdi.

Ümmü Küccə Ənsardan olan əri Evs ibn Sabit ilə birlikdə Uhud döyüşündə iştirak etmişdi. Ümmü Küccənin adı mənbələrdə Ümmü Kəhlə kimi də

çəkilir. Üç qızını geridə qoyaraq döyüşə qatılan Ümmü Küccə yaraları bağlamaq üçün özü ilə sargı da götürmüşdü. Bu səbəbdən də onun səhiyyə ilə bağlı məlumatı olduğu və orduya bu yolla dəstək ola biləcəyi qənaətinə gəlinir [Öztürk, 2001, s.164].

Qadınların döyüşlərdə iştirak etdiyi ən mühüm sahələrdən biri də döyüş zamanı orduya yemək bişirmək və onlara su aparmaq idi. Döyüş zamanı iqlimə görə suya olan tələbatın çox olması və su ehtiyatlarının azlığı kimi səbəblərdən suya ehtiyac böyük əhəmiyyət kəsb edirdi.

Ümmü Sələmə, Həzrəti Aişə, Həmnə binti Cəhş, Həzrəti Fatimə [Müslim, Cihad:101], Ümmü Əymən, Ümmü Səlit, Ümmü Süleym və Rübəyyi binti Müəvviz adlı qadınlar Uhud döyüşündə su kisələri ilə su daşıyaraq bu ehtiyacı ödəməyə çalışdılar.

Xanım səhabələr döyüşə qatılmaq istədikdə Peyğəmbərə (s) təbəət xidmətlərində və yemək bişirməkdə kömək edəcəklərini söylədilər. Ordunun yeməklərinin bişirilməsi təkcə qida ehtiyacını ödəmək kimi qəbul edilməməli, ən uyğun, ən sağlam və onların şərtləri daxilində əsgərlərin müqavimətini artırmalıdır. Məlumdur ki, Ümmü Atiyyə döyüş zamanı səhiyyə xidməti göstərməklə yanaşı, Uhud döyüşündə ordu üçün yemək bişirən xanımlardan olub [İbn Həcər, 2011, s.522].

Qadınlar həm döyüş zamanı yaralılara qulluq etmiş, həm də döyüşdən sonra, şəhid və yaralıları Mədinəyə aparırdılar. Qadınların gücü ilə kişiləri bir yerdən başqa yerə daşımaq kifayət qədər çətin olsa da, Rübəyyi binti Müəvviz şəhidləri döyüş meydanından çıxarır, yaralıları Mədinəyə aparırdı.

Bütün kişilər ümumiyyətlə döyüş meydanında olduğundan, düşərgədə qadınların ordunun əşyalarına nəzarət etdiyi və qoruduğu məlumdur. Ümmü Atiyyə Uhud döyüşündə ordunun əşyalarını qorumaq vəzifəsini öz üzərinə götürdüyünü bildirmişdi.

Uhud döyüşündən bəri qadın səhabələri Həzrəti Peyğəmbərlə bir çox döyüşlərdə iştirak etdilər. Döyüşdə iştirak edən qadınlar Qureyş, Nəccar, Xəzrəc, Əsəd, Əsləm, Qifar, Bəni Nəccar, Əbdül Əşhəl, Üzra kimi müxtəlif qəbilələrdən olan səhabələr idi.

Həzrəti Peyğəmbərin dövründə döyüşlərdə iştirak etdiyi açıq-aydın qeyd olunan qadınların sayı qırx beş nəfərdir. Bu qadınlar Uhud döyüşündə orduda iştirak ediblər.

3.Nəticə

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, Cahiliyyə dövründə qadın cəmiyyətdən təcrid olunmuş, insan sayılmayan bir varlıq sayılırdı. Peyğəmbər Əsri-səadət dövründə qadınların həyatının hər bir mərhələsinə, xüsusən də onların təhsil və tərbiyəsinə şəxsən qayğı göstərmişdir. Əsri-səadət dövründə qadınlar nə evlərinə qapanaraq cəmiyyətdən təcrid olundular, nə də küçələrə atıldılar.

İstər Məkkə, istərsə də Mədinə dövründə qadın səhabələr bir çox sahədə kişi səhabələr kimi iştirak edirdilər. Onların qadın və kişi ilə işbirliyində apardıqları mübarizə nəticəsində cahil dəyərlərlə toxunmuş köhnə ictimai quruluş, qiyamətə qədər bütün bəşəriyyətin diqqətini çəkməyə davam edəcək üstün dəyərlərlə bəzənmiş bir cəmiyyətə çevrilmişdir. Qurani-Kərimdə qadın və kişilərin bu dəyişmə və dəyişmədəki rolu belə açıqlanır: *Mömin kişilərlə mömin qadınlar bir-birinə dostdurlar (hayandırlar). Onlar (insanlara) yaxşı işlər görməyi əmr edər, pis işləri yasaq edər, namaz qılıb zəkat verər, Allaha və Peyğəmbərinə itaət edərlər. Allah, əlbəttə ki, onlara rəhm edəcəkdir. Allah, həqiqətən, yenilməz qüvvət sahibi, hikmət sahibidir!* [ət-Tövbə, 71]

Peyğəmbərin zövcələri, qızları və bir çox başqa qadın səhabələrinin həyatı ən gözəl nümunə kimi qarşımızda dayanır. İslamın elm çeşməsiindən elm və hikmətlə yoğrulmuş, hər sahədə təhsil almışdırlar. Əsri-səadət dövründə qadınlar müfəttiş vəzifəsi və ticarət kimi kişilərin ümumiyyətlə məşğul olduğu sahələrdə fəal iştirak etmiş, lazım gəldikdə vətən müdafiəsi uğrunda döyüşlərdə iştirak etmişlər.

Muhamməd Peyğəmbər Səadət dövründə qadınların Uca Allahın yaratdığı insan olduqlarını əsas götürərək həyatının hər bir mərhələsini, xüsusilə onların təhsil və tərbiyəsini şəxsən öz üzərinə götürmüşdür. Həzrət Peyğəmbər (s) dövründə qadınların təhsilinə verilən önəm, onların öyrənməyə həvəs və şövqünü ortaya qoyan çoxlu misallar vardır. Məsciddəki söhbətlərə qadınların da qatılmasını istəmiş, bunun üzərinə xanımların ərlərinə icazə vermələri üçün xəbərdarlıq etmişdir. Həmçinin qadınların suallarını cavablandırma bilmək üçün günün müəyyən vaxtını onlarla görüşmüşdür.

Müsəlman qadınların Həzrəti peyğəmbər dövründən bəri hədis rəvayət etməsi və bunun üzərinə çox çalışmaları əhəmiyyətli dərəcədə dəyərlidir. Hədis kitablarına baxdığımızda Həzrəti Aişə başda olmaqla, ümməhatül-möminin və digər səhabə qadınların rəvayət etdikləri hədis sayının, sonrakı illərə nisbətə daha çoxdur.

Qadın səhabələr qadınların döyüşə qatıldığı bir əsnədən gəldiyi üçün Peyğəmbərlə birlikdə Bədr döyüşündə iştirak etmək istəyirdilər. Qadınlar ilk dəfə Uhud döyüşü ilə orduya qatıldılar. Uhud döyüşü ilə birlikdə qadın səhabələr döyüş zamanı düşmənlə vuruşmaq, xəstə və yaralıları müalicə etmək, yemək bişirmək, su paylamaq, qılınc qınları tikmək, şeir və natiqliklə kişiləri ruhlandırmaq və kəşfiyyat işləri aparmaq, şəhid və yaralıları daşımaq, əşyaları qorumaq kimi bir çox vəzifə tutmuşdular.

İslam dini qadına böyük dəyər vermiş, ona azadlıq və hürriyyət gətirmişdir. İslam sözün əsl mənasında qadınlara inanmaq, ibadət etmək və cəmiyyətə xidmət etmək hüququ və azadlığı verir. O, bəşəriyyətin qadınların xeyrinə

qazanc əldə etmə yolunu kəsməmiş, bəşəriyyətin xeyrinə çalışanları ən xeyirxah insanlar kimi tanıtmışdır.

Nəticədə İslam dini qadını cahiliyyət dövrünün zorakılığından xilas etməyi nəzərdə tuturdu. Qadının mülk azadlığına, işləməsinə, elm öyrənməsinə, ailə səadətinə önəm vermişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aktaş, M. (2021). *Hz. Peygamber'in savaflarında kadın*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları.
2. Ateş, A. O. (2021). *Hadis temelli kalıp yargılarda kadın*. İstanbul: Beyan Yayınları.
3. Buxari. (1982). *el-Cami 'u's-Sahih*. İstanbul.
4. Efendioğlu, M. (2011). *Arap olmayan sahâbîler*. İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı yayınları.
5. Eker, S. (2016). *Hz. Peygamberin iltifat ettiği bazı hanım sahâbiler ve iltifat şekilleri*. İstanbul: İstem Yayıncılık, № 27.
6. Emre, M. (2013). *Büyük İslâm kadınları ve hanım sahâbeler*. İstanbul: Çelik Yayınevi.
7. Erul, B. (2012). Ümmü Eymen. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 42). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
8. Əzizova, E. (2024). İslam cəmiyyətində elmi-mədəni fəaliyyətlərdə qadınlar: Vəhy və tarixi təcrübənin din və gender münasibəti prizmasından təhlili. *Dövlət və Din, 01* (78), Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin Jurnalı.
9. Fayda, M. (1989). Aişə. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 2). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
10. Hamidullah, M. (2001). *İslam peyğambəri* (I-II) (S. Tuğ, Trans.). İstanbul: İrfan Yayınevi.
11. İbn Həcər, Əhməd ibn Əli ibn Muhəmməd ibn Muhəmməd ibn Əli. (2011). *el-İsabe Seçkin sahâbeler* (S. Erdoğmuş, Trans.). İstanbul: Sağlam Yayınevi.
12. İbn Hişam, əbu Muhəmməd Əbdülməlik ibn Hişam. (2006). *es-Siretü'n-Nebeviyye* (H. Ege, Trans.). İstanbul: Kahraman Yayınları.
13. Kandemir, M. Y. (1995). Fatıma. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 12). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
14. Kandemir, M. Y. (1997). Hatice. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 16). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
15. Kandemir, M. Y. (2012). Ümmü Seleme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 42). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

16. Kandemir, M. Y. (2012). Ümmü Süleym. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 42). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
17. Kazıcı, Z. (2003). *H. Muhammed'in aile hayatı ve eşleri* (No. 04). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
18. Köksal, A. (1999). *İslam tarihi*. İstanbul: Köksal Yayıncılık.
19. Qurani-Kerim Məali (Trans. Z. M. Bünyadov & V. M. Məmmədaliyev). (2007). Bakı: İpək Yolu Nəşriyyatı.
20. Öztürk, L. (2001). *H. Peygamber döneminde sağlık hizmetlerinde kadınların yeri*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
21. Öztürk, Y. N. (1990). *Asrı Saadetin büyük kadınları*. İstanbul: Yeni Boyut.
22. Uraler, A. (2010). Şifa bint Abdullah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 39). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
23. Yılmaz, M. (2009). Semra bint Nüheyk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 36). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

REFERENCES

1. Aktash, M. (2021). *Women in the Battles of the Prophet Muhammad*. Kahramanmaraş: Samer Publications. (in Turkish)
2. Atesh, A. O. (2021). *Stereotypes about Women Based on Hadiths*. İstanbul: Beyan Publications. (in Turkish)
3. Bukhari. (1982). *Al-Jami' al-Sahih*. İstanbul. (in Turkish)
4. Efendioglu, M. (2011). *Non-Arab Companions*. İstanbul: M. U. Faculty of Theology Foundation Publications. (in Turkish)
5. Eker, S. (2016). *Female Companions Praised by the Prophet and Forms of Praise*. İstanbul: İstem Publications, No. 27. (in Turkish)
6. Emre, M. (2013). *Great Women of Islam and Female Companions*. İstanbul: Chelik Publications. (in Turkish)
7. Erul, B. (2012). Umm Ayman. *Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam* (Vol. 42). İstanbul: Turkish Diyanet Foundation. (in Turkish)
8. Azizova, E. (2024). Women in Scientific and Cultural Activities in Islamic Society: An Analysis through the Prism of Revelation and Historical Experience in Terms of Religion and Gender Relations. *State and Religion*, 01 (78), Journal of the State Committee for Work with Religious Organizations of the Republic of Azerbaijan. (in Azerbaijani)
9. Fayda, M. (1989). Aisha. *Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam* (Vol. 2). İstanbul: Turkish Religious Foundation. (in Turkish)
10. Hamidullah, M. (2001). *The Prophet of Islam* (I-II) (Trans. S. Tugh). İstanbul: Irfan Publications. (in Turkish)

11. Ibn Hajar, Ahmad ibn Ali ibn Muhammad ibn Muhammad ibn Ali. (2011). *Al-Isabah: Distinguished Companions* (Trans. S. Erdoghmush). Istanbul: Saghlam Publications. (in Turkish)
12. Ibn Hisham, Abu Muhammad Abdul Malik ibn Hisham. (2006). *The Biography of the Prophet* (Trans. H. Ege). Istanbul: Kahraman Publications. (in Turkish)
13. Kandemir, M. Y. (1995). Fatimah. *Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam* (Vol. 12). Istanbul: Turkish Religious Foundation. (in Turkish)
14. Kandemir, M. Y. (1997). Khadijah. *Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam* (Vol. 16). Istanbul: Turkish Religious Foundation. (in Turkish)
15. Kandemir, M. Y. (2012). Umm Salamah. *Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam* (Vol. 42). Istanbul: Turkish Religious Foundation. (in Turkish)
16. Kandemir, M. Y. (2012). Umm Sulaym. *Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam* (Vol. 42). Istanbul: Turkish Religious Foundation. (in Turkish)
17. Kazici, Z. (2003). *Family Life and Wives of the Prophet Muhammad* (No. 04). Istanbul: Chamlica Publications. (in Turkish)
18. Koksall, A. (1999). *History of Islam*. Istanbul: Köksal Publications. (in Turkish)
19. *Quranic Interpretation* (Trans. Z. M. Bunyadov & V. M. Mammadaliyev). (2007). Baku: Silk Road Publishing. (in Azerbaijani)
20. Ozturk, L. (2001). *The Role of Women in Health Services during the Prophet’s Era*. Istanbul: Ayishighi Publications. (in Turkish)
21. Ozturk, Y. N. (1990). *Great Women of the Age of Happiness*. Istanbul: Yeni Boyut. (in Turkish)
22. Uraler, A. (2010). Shifa bint Abdullah. *Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam* (Vol. 39). Istanbul: Turkish Religious Foundation. (in Turkish)
23. Yilmaz, M. (2009). Samra bint Nuhaik. *Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam* (Vol. 36). Istanbul: Turkish Religious Foundation. (in Turkish)